

НЕВЕНКА БОЈОВИЋ

КРАЈПУТАШИ КОД ПАЛИБРЧКОГ ГРОБА У РОКЦИМА

При обради терена општине Ивањица уочен је, на овом подручју, поред путева и на њиховим раскршћима, већи број споменика крајпуташа, постављених у групи или појединачно, посвећених погинулим ратницима у српско-турским ратовима од 1876. до 1878. године, у другом балканском 1913. и првом светском рату од 1914. до 1918. године.¹

Посебну целину представља група од 18 таквих споменика у Рокцима, селу које се налази југозападно од Ивањице, поред пута за Кушиће. Споменици су у засеку Главинићи, поред старог пута Ивањица — Међуречје — Братљево — Ерчеге — Сјеница, на месту званом Палибрчки гроб.² По казивању мештана, простор око њих служио је као „друго одмаралиште“ караванима који су ишли од Ивањице према Ерчегегама и Сјеници.

Поред 18 очуваних, овој групи споменика припада и 11 ратничких „биљега“ чији су остаци поломљени и разбацани. На основу епитафа на њима, уочава се да су споменици подизани од 1876. до 1941. године. Ако се узму у обзир и текстови са поломљених и разбацаних крајпуташа, долази се до сазнања да они нису подизани само погинулим, већ и умрлим ратницима пре и после

првог светског рата. Карактеристичан је споменик браћи Ковачевић из Равне Горе: Миладину, који је погинуо у рату 1915, и Миловану, који је умро односно убијен 1941. године од стране четника Божидара Ђосовића Јаворца. Наиме, поред надгробне плоче налази се и гробни оквир који потврђује казивања мештана и наше претпоставке — да је Милован Ковачевић ту сахрањен и уписан на раније постављени споменик његовом брату ратнику.

Сачувани споменици постављени су у правилном реду — као да су у ратничком строју. Правац постављања је север — југ, а ликовне представе ратника дате су, уз извесне изузетке, на источној и западној страни споменика. На њима су најчешће — што је посебна карактеристика — урезиване фигуре два или три ратника: на осам споменика по две фигуре браће — ратника, на једном три фигуре (браћа Луковићи), на пет један лик, а на четири споменика само је уписан текст.

Погинули или умрли на далеким ратиштима, ратници нису могли да буду сахрањени у завичајним гробљима. Због тога су им најближи, у знак сећања, подизали споменике поред друмова, на раскрсницама путева или у црквеним портама. Подизање споменика над празним гробом веома је стар обичај, произишао из веровања да душа умрлог лута све док јој се не обезбеди место пребивања.³ Крајпуташа у Рокцима облика су четвоространог стуба (стеле), са и без „капе“ („капића“). Само два имају облик плоче. Резани су од камена пешчара, који је вађен у мајдану „Марина река“ у Свештици. Пешчар је мек камен, па је врло погодан за обраду и обликовање. Шире стране стеле омогућавале су клесарима да се размахну и, на слободним површинама, остваре карактеристичне ликовне представе. Клесари на њима нису остављали потписе. Од мештана смо, међутим, сазнали да су ове споменике вероватно радили клесари из фамилије Савића и Поповића из Свештице, чији су се преци и у XIX веку бавили овим занатом. Изузетак је крајпуташ Милану Спасовићу из 1879. године, на коме се чита: „Писа и реза Миле Поповић (из) Свештице“. Дело његовог умећа и вештине је и споменик Антонију Јелићу (из 1876. године), на коме, иначе нема потписа. Ако се суди по надгробницима и крајпуташима по селима моравичког краја, Драгачева и околине Краљева, Поповић је у другој половини XIX века био надалеко чувен и тражен мајстор. Ликови које је клесао на споменицима лако су препознатљиви — свеједно да ли се налазе у Рокцима или, рецимо, у Самаили код Краљева.

Ратници на споменицима које је резао Миле Поповић нису у ставу „мирно“, већ су са мало размакнути и конфронтационо постављени ногама — као да су у покрету. Лева рука спуштена је низ тело и придржава каницу, а десна држи сабљу подигнуту увис — као да је ратник у јуришту. Лица су озбиљна, помало тужна, уоквирена праменовима косе, који вири испод шајкаче.

На осталим споменицима у овој групи ликови су приказани врло реалистички, скамењени су у ставу „мирно“, а тела су им клесана по утврђеним шемама. По правилу, лице је смештено у правоугаоној издубљеној ниши, па даје утисак рељефне обраде. Око главе је урезано име ратника. Лица су мирна, укочена, са широко отвореним очима. На понеком, испод обавезно усуканих брчића, титра једва приметни осмех, који истовремено и пркоси и жали због рано прекинуте сопствене младости. Нешто архаичније делује представа ратника Вукомана Луковића, чији је лик тако урезан да подсећа на представе покојника на студеничком мермеру из XVIII века. Његове укопане округле очи, клинаст нос (који излази испод капе), наглашене уши и једва приметни бркови, подигнути увис изнад полуотворених усана, остављају утисак туге. Као да каже: „Зар сам баш морао ја?... Доста је ратова!“

И на споменику Радовану Луковићу ветар као да се поиграва праменовима косе, који вири испод шајкаче, а брци, усукани увис, са скупљеним уснама и шиљатом брадом, одају утисак кицоша.

Лик Ђорђа Главинића, жандармеријског наредника, који је у ратном вихору прешао Албанију и на острву Видо „испустио душу“, делује, и поред претрпљених мука, сталожено и мирно.

Ратници на крајпуташима у Рокцима, обучени у војничка одећа, окићени одликовањима и оружјем, представљени су врло реалистички. Представе антропоморфних ликова (целе, појединачне или удвојене људске фигуре) допуњене су низом орнамената, најчешће вегетабилних, и крстом.

Од вегетабилних орнамената најбројнија је представа лозе са крином, цветовима ружа, гроздом — у комбинацији са голубом. Сви они, поред декоративног, носе у себи и изражавају култне симболе.

Представа лозе на крајпуташима код Палибрчког гроба у Рокцима веома је стар мотив — води порекло из античког времена, а сусреће се и на средњовековним стећцима у источној Босни. Биљна лоза, са голубом и гроздом, крином, граном лавора и цветом, стилизована, маштовито комбинована и укомпонована, урезана је

на уским бочним странама споменика. Лоза са стилизованом представом крина најчешће уоквирује и декорише натписе. Према М. Wenzel, представа крина је главни мотив хришћанске мистичне иконографије. Због своје црвене крваве боје и сабљастих листова, поистовећен је са Христовим мукама.⁴ Верује се да, представљен на надгробним споменицима, симболизује поновно рађање покојника, као што је и Христос васкрсао.⁵

Мотив голуба, у комбинацији са лозом и гроздом, потиче из античких паганских времена,⁶ мада се он, и данас, тумачи као хришћански симбол душе. Народ верује да душа покојника лута у облику птице — отуда се голуб на нашим споменицима урезује као симбол душе устаљене у камену. На крајпуташима у Рокцима голуб је плитко урезан, у релативно мирном положају, на грани, скупљених крила; он кљуца грозд.

Крст, један од најглавнијих хришћанских симбола, обавезно је урезиван на надгробне споменике. Поред једноставног, рељефно изрезаног крста, на овим крајпуташима сусреће се и представа развијеног — разуђеног крста, код кога се из средине развијају зраци који се завршавају стилизованим цветовима, што је, вероватно, стилизација соларног симбола. Све представе крстова су уоквирене вегетабилним орнаментима — најчешће ловоровом граном у комбинацији са цветовима.

Поред ликовних вредности, значајни су и изузетни њихови епитафи. За славу погинулих у ратовима каменоресци нису штедели речи, нити њихови најближи сродници — тугованке. Епитафи су дуги, исцрпни — из њих сазнајемо све о покојнику, његовим врлинама, ратном путу, о историјским збивањима и друштвеним променама тога времена. Скамењена слова, оживљена бојом, говоре ко су били ти ратници, кога су имали, где су и у ком рату војевали, ко су им били непријатељи, којој су чети и коме батаљону припадали, где су своје животе оставили и на крају ко остаде да за њима тужи. На сваком каменом стубу су по један или два исписана живота, молбе и вапаји: „Ој путниче мили роде ти не жали труда свога те прочитај овај спомен“, „Мој премили српски роде умољено стани овде и прочитај овај тужни спомен“. „Из сваког епитафа ратничког избија топло домољубље, смрћу доказивано... за домовину се жртвовало на душак, слатко, без роптања. Отацбина је била збир свих ратникових љубави и осећања, па се волела као сопствено дете, њива, ливада, жена. За њен спас животи су били јевтини“.⁷

Крајпуташе у Рокцима подизала је најужа родбина: „Овај спомен подигоше мајка Бојана, стриц Мојсо и Ранко Марковић из Косовице“, „Спомен подиже брат Радосав и мајка Стојка“. Многе су куће остајале без мушке главе, много је мајки изгубило два и више синова, а да би се свима часно одужили, иако економски врло сиромашни, најближи су им подизали споменике, с тим што су најсиромашнији на једном споменику урезивали и уписивали сву своју изгинулу децу.

Због тога што садрже драгоцене податке, поред фотоса споменика, у оригиналу дајемо и њихове епитафе без прилагођавања савременом правопису.

1. Споменик браћи Радојици и Обраду Јекићу из Медовина, 1915. година, 170 x 36,6 x 21 см. Пешчар, типа стела. На источној страни споменика урезана је цела фигура Обрада Јекића, у војничком оделу, са пушком у десној руци. Представа главе дата је у плитко урезаној ниши, тако да ствара утисак рељефа. На западној страни споменика урезана је фигура Радојице Јекића, такође у војничком оделу, с пушком у десној руци. Лик је идентичан лику Обрада Јекића. На јужној, бочној страни споменика, уписан је текст, а изнад њега урезан је крст, уоквирен цветном лозом. Текст се наставља и завршава на северној страни споменика. Уочавају се трагови црвене, плаве, беле и црне боје, што говори да је споменик бојен.

Текст на јужној страни:

Ој путнице мили роде ти не жали труда свога те прочитај овај спомен изгинулих ратника, миле браће јекића И ОБРАД ЈЕКИЋ из медовина. војник I. чет. I. бат. III. поз. који у 45 год. погибе у лозници код чачка 10 октобра 1915 год.

Текст на северној страни:

И^м РАДОИЦА ЈЕКИЋ војник I.ч. I.поз. који у 30^{ој} год. погибе код младеновца 11^{ој} октобра 1915 год. Бог да им душу прости. Спомен подигоше им супруга Зорка мужу и ђеверу, и Синови Миломир Светомир Велимир Милутин Милорад Милован Никола.

2. Споменик браћи Вукоману и Миљку Луковићу из Равне Горе, 1915. година, 150 x 37,5 x 22,5 см. Пешчар, стела. На источној страни споменика урезана је цела фигура Миљка Луковића, у војничком оделу, с пушком у ставу „к ноzi“. Представа главе дата је у плитко урезаној ниши, као и на свим осталим споменицима у групи. На западној страни споменика урезана је фигура Вукомана Луковића, такође у војничком оделу. Представа Вукомановог

лица нешто је архаичнија: високо постављене очи одмах испод шајкаче, наглашене уши и образи, што помало подсећа на ликове са студеничког мермера из XVIII века и доводи на помисао да су га клесала два мајстора. На јужној, ужој, страни споменика урезан је текст, изнад њега, уоквирен ловоровим гранчицама, уклесан је крст са зрацима који се завршавају цветовима. На северној страни споменика такође је дата представа крста у комбинацији са биљним орнаментом; испод њих је плитко урезан голуб на цветној грани и текст започет на јужној страни. На споменику се уочавају трагови боје.

Текст на јужној страни:

спомен вукомана луковића из села равне горе општина ковилска умро у 20-ој години у нишу градски тобџија од 1914—1915 год овај спомен диже отац јовић луковић и сестра тијана

Текст на северној страни:

миљко брат вукоманов војник 4.ти кадровачки пук погинуо на вишеграду 1915 год. у 22. стар. богдан прости овај спомен диж. отац јовић луковић и сестра тијана

3. Споменик браћи Јеремији и Тадији Радоњићу из Дајића, 1908. и 1918. година, 163 x 36,5 x 23,5 см. Пешчар, стела. Ликови су дати на ширим странама споменика (северној и јужној), а текст на западној и источној. Јеремија Радоњић, у жандармској униформи, са шапком на глави, уклесан је на северној страни споменика док је на јужној страни представљен његов брат Тадија, у војничком оделу, с пушком у десној руци. На западној страни споменика, испод урезаног крста, уоквиреног ловоровим гранчицама, уписан је текст, који се наставља и завршава на источној страни. Изнад њега је урезана плитка саксија са цвећем. И на овом споменику, као и на свим осталим, видни су трагови боје.

Текст на западној страни:

Спомен умрлих ратника синови Александра радоњића из даића, Јеремије који је умро у Београду као жандарм 1908 год. и Тадија који је погинуо као каплар руковођу машинке пушке II чете. I бат. 4-ог п. пука код

Текст на источној страни:

крагујевца 12^{ог} октобра 1918 год при гоњењу непријатеља и ослобођену србије. Спомен им подиже отац Александар и мати Тодора.

4. Споменик браћи Арсенију и Владимиру Ковачевићу из Равне Горе, 1914. година, 153 x 35 x 14,5 см. Пешчар, стела. Спо-

меник је без ликовних представа покојника. На северној и јужној страни споменика, које су шире, у плиткој ниши, уоквиреној биљном лозицом, урезан је текст. Изнад текста уклесан је крст, уоквирен ловоровим гранчицама. Уже бочне стране споменика украшене су урезаном саксијом са цветном граном (западна), виновом лозом и голубом (источна). Видни су трагови плаве, беле и бронзане боје. Споменик је делимично оштећен.

Текст на јужној страни:

Ој путниче умољено стани овдеи прочитај овај Спомен кои Показује храброг Борца АРСЕНИЈА Ковачевића изравне горе вој. 3. ч. I. бат. III прекоб. п. I^{ог} позива поживе 28г. а погибе 8.1914г. на положају костажнику. За Слободу њ јединство Србахрвата и словена овај спомен подиже брат радосав мајка Стојка

Текст на северној страни:

Ој путниче стани и прочитај спомен показује Борца ВЛАДИМИРА Ковачевића из равне горе вој. 2 ч. I Бат.IV^{ог} кадрова пука. I поз. погину 15 ав 1914. г у. 24. г. свог живота на положају цигли за отаубину. богдан прости спомен под.брат Радосав мајка Стојка

5. Споменик браћи Дмитру и Живојину Ристићу из Косовице, 1913. и 1916. година, 160 x 63 x 12 см. Пецгчар, плоча. На западној страни споменика плитко је урезана двојна представа браће ратника, у војничком оделу, с пушком у десној руци. Ликови су урезани у плићој ниши, али, због мекоће камена, оба лика су оштећена. На источној страни споменика испод два урезана крста на оквиrom обележеним и биљном лозом уоквиреном простору уписан је текст у оба ступца тако да, док се чита, даје утисак расклопљене књиге. Бочне, уже, стране споменика нису декорисане.

Текст на источној страни:

СПОМЕН   БРАЋЕ
РИСТИЋА   ДМИТРА
ИЖИВОЈИН   ОНПОГИНО
ПОГИНУО   НА БОЈНОМ
НА КАЈМА   ПОЉУ У РА
ЧАЛАНУ 1916   ТУСА БУГА
ГОД ЕВРОП   РИМА 1913
СКОГ РАТА   ГОД.КАПЛА
У 22ГОДИНИ   Р. II ЧЕТЕ III
ЖИВОТА   БАТАЉОН
СВОГА   IV.П.ПУКА
ОЈ СВИЈЕТУ   +У 23^{ој} ГОД

ЛИЈЕПИЦВ СВОЈЕ
 ЦВЕТУ ЗА МЛАДОСТИ
 МАЛО ГОД-БОГДАИМ
 ДУШУ - ПРОСТИ
 ОВАЈ СПОМЕН
 ПОДИГОШЕ-МАЈКА
 ОЖАЛОШЋЕ-НАБОЈАНА
 СТРИЦ МОЈСО
 И РАНКО МАРКОВИЋ
 ИЗ КОСОВИЦЕ

6. Споменик браћи Шћепану и Вукоману Златићу из Ерчега, без урезане године, 167 x 35 x 21 см. Пешчар, стела. На јужној, широј, страни споменика врло плитко је урезана представа ратника Шћепана Златића, у војничком оделу, с пушком у десној руци. На северној страни споменика на исти начин представљен је Вукоман Златић. На западној и источној страни споменика, испод крста, оперваженог ловоровим гранчицама, уписан је текст. На споменику се виде трагови беле, црне и црвене боје.

Текст на западној страни:

Спомен браће златића ВУКОМАНА И ШЋЕПАНА из ерчега који положише своје животе на одор отаџбине за ослобођење нашег троименованог народа а далеко од своје родбине вукоман у 26.г.као болничар а шћепан у 21 г.

Текст на источној страни:

богда им душу прости спомен сподижу им ожалошћени отаџово мајка стана жена ката и син вукић и жена магда и кћи добринка

7. Споменик браћи Радовану, Светозару и Војиславу Луковићу из Глеђице, 1915. година, 164 x 32 x 30, капић 51 x 40 x 3 см. Пешчар, стела са капићем. На споменику су на три стране ликовне представе ратника: Радована на западној, Војислава на јужној и Светозара на северној страни. Сви су у војничком оделу и с пушкама. Источна страна споменика испуњена је урезаним крстом, уоквиреним ловоровим гранчицама и текстом. На лицима ратника видни су трагови беле и црвене боје.

Текст на источној страни:

СПОМЕН Браће Радована светозар и војислава луковића из глеђице Ој путниче мили роде ти прочитај вечни спомен. 4. пука радован поживи 44 год поинуо у борби на космају. 9. 10. 1915 год светозар живи 26 год. умро у неготину у болници као рањен воји-

слав живи 20 год. погину у борби на космају 1915 год богда им душу прости слава да им живи овај спомен дигоше ожалошћени отац мијало. брат микаило мајка крстина синовац мијодраг и остала филијом

8. Споменик ратнику Рајку Ђоковићу из Ерчега, 1914. година, 144 x 37 x 21,5 см. Пешчар, типа стела. На западној страни споменика урезана је представа војника Рајка. Глава је резана у ниши, па даје утисак рељефне обраде. Јужна страна споменика испуњена је урезаном вазом, из које се развија цветна лоза, на чијем врху голуб кљуца грозд. На источној страни споменика, испод крста, у ниши, оперваженој биљном лозом, урезан је текст који се наставља на северној страни споменика. Испод текста уклесана је саксија са два крина и цветом руже.

Текст на источној страни:

МОЈ премили српски роде умољено стани Овде и прочитај овај тужни спомен покојника РАЈКА Ђоковића из ерчега кои је храбро учество у ратовима воник I^{ве} ч. I^{ве} Батал 4^{ог} пука 2^{ог} позива борећи се за отаџбину погibe на курјачици 5^{ог} септембра 1914 Год.

Текст на северној страни:

нигда непрежаљено Овај Спомен Сподиже Супруга Перса и Синовци Бошко и Андрија браћа Ђоковићи

9. Споменик Јовану и његовом сину Божу Јовановићу, 1915. година, 206 x 36 x 20,5, капић 46 x 39 x 5,5 см. Пешчар, стела са капићем. На источној страни споменика урезана је представа ратника Јована у војничком оделу. Глава је резана у ниши, па је рељефнија. Изнад је биљни мотив. На западној страни споменика представљен је Јованов син Божо, у војничком оделу, и богатом цветном граном изнад главе. Јужна је украшена урезаном вазом и цветном граном у комбинацији са голубом који кљуца грозд док је на северној страни, испод урезаног крста, уклесан текст.

Текст на северној страни:

Ево Страна Споменика дичних војника Јована Јовановића војник II ч. I. Баталона 4 пук. 3 позив погibe за отаџбину борећи се 26-окт 1915 год више чачка у лозници живи 45 год. БО+ЖО јовановић живи 21 год. а у рату пропаде и младос изгуби умро —I— 1915 год у младеновцу пук хајдук вељка богда и прости спомен диже мајка перуника брат веслин

10. Споменик браћи Луки и Велимиру Кнежевић—Парезановић из Братљева, 1914. и 1916. година, 160 x 36,5 x 22,5 см. Пешчар, стела. На северној и јужној страни споменика плитко су уре-

зане представе војника Луке и Велимира Кнежевића у војничком оделу. На западној ужој страни споменика, испод урезаног крста, уоквиреног цветном лозом, уписан је текст који се наставља на источној страни споменика. На лицу војника сачувани су трагови беле боје док је текст бојен црвеном, црном и плавом бојом.

Текст на западној страни:

*Браћа кнежевићи—парезановићи ЛУКА И ВЕЛИМИР из брат-
лева војника изгинулих у европском рату и то Лука на мачкову ка-
мену 9^{ог} сеп 1914 год а велимир у свој 24 г на кајмачалану 12^{ог} ав-
густа 1916. год. у најлепшем цвету своје младости Лука у 30 год
оставиши своје миле и драге*

Текст на источној страни:

*да зањима вечито тугују и жале а нараштају да им свеће пале
јер смрћу њиховом победу добисмо и Велику Србију створисмо Бог
даим душе прости овај спомен подигоше мајка Анђелија браћа Ми-
лан Милош Вељко сестра Милунка Јања и боса*

11. Споменик војнику Светолику Гавриловићу. 1914. година, 164 x 37 x 17 см. Пешчар, стела. На јужној страни споменика плитко је урезана представа покојника у војничком оделу. Глава је у ниши, па даје утисак рељефне обраде. На северној страни споменика, у издубљеној ниши, оперваженој цветном лозом и крстом на врху, уписан је текст. На бочној, западној, страни уклесана је саксија са цветном лозом у комбинацији са голубом који кљуца грозд. На источној страни споменика урезана је саксија са цветом.

Текст на северној страни:

*Светолик син Тијосава Гавриловића поживио 18 год. а умре
6^{ог} децембра 1914 год. као војник I чете 3. бат. 13 пеш. пука у штину
где је и сахрањен. Бог да му душу прости. Овај спомен подигоше
му отац мајка Перса сестре Петра и Станојла.*

12. Споменик браћи Гледу и Саву Милинковићу из Глеђице, 1914. и 1915. година, 172 x 38 x 23,5, капић 50 x 34,5 x 4 см. Пешчар, стела са капићем. На јужној страни споменика урезана је представа војника Сава у војничком оделу. Глава је резана у ниши, па рељефно изгледа. Остали су трагови беле, плаве, црне и црвене боје на лицу и оделу. Ниша је бојена плавом бојом. На северној страни споменика урезана је представа војника Гледа, такође обученог у војничко одело, с пушком „к нози“. И на њему су сачувани трагови боје. На ужим, бочним, странама дата је иста представа крста, уоквиреног биљним мотивима, а испод је урезан текст.

Текст на источној страни:

ГЛЕДО МИЛИНКОВИЋ из глеђице војник III чете III бат. 13. п. пука хајдук велка. који поживи 20 год. своје младости а умро у штину 22—II—1915. г. бог даму душу прости спомен сподигоше му отац радоје мајка милева и браћа стеван и величко.

Текст на западној страни:

САВО МИЛИНКОВИЋ из глеђице. војник I. чете I — батаљона IV кадровачког пука, који поживи 22 год. а погибе у борби са аустријанцима 28. септембра 1914. год. на положају сенковићи близу горе романије у босни ту је и сарањен. слава му. спомен сподигоше му стриц радојко брат милорад ћер милунка.

13. Споменик каплару Милану Спасовићу из Ерчега, 1879. година, 156 x 39 x 37,5 см. Пешчар, облика квадра-стуба. На западној страни споменика урезан је лик покојника, у војничком оделу, са сабљом у десној руци, која је савијена у лакту. На источној страни споменик није обрађен, а у припремљеним нишама на северној и јужној страни урезан је текст са потписом мајстора клесара.

Текст на северној страни:

*приђи
ближе
путниче Не
зажали Тру
да мало ш
штоћеш Ста
ти и читати
Слова ова
која Показу-
ју вредног
срба овог
МИЛАНА
Спасовића
из Села Ер-
чега бивш:
каплара. и
писара 1 по-
љске Бате
рије који се
у рату 1876*

Текст на јужној страни:

*храбро
борио и у
22. години
живота у
најлепшем
цвету мла
дости сво
је умро у
месту рође
ња овог 1 Я
нуара 1879.
год: Бог да=
му душу про
сти.
Овај Спомен
подиже му
отац Марко
и стриц
Коста писа
и изреза ми*

*и 1877.г. за
владе: Кња
за Милана
обрено:про
тив Турака*

*ле Поповић
свештице.*

14. Споменик Добросаву Ђурчићу из Глеђице, 1900. година, 80 x 32 x 6 см. Бели мермер, плоча са сломљеним крстом на врху. На западној страни споменика, у ниши, урезан је текст док је источна страна споменика остала необрађена.

Текст на западној страни:

Спомен добросава ђурчића из глеђице живе 21. г. умро 15. августа 1900.г. као војник сталног кадра у пожегу богдаму душу прости спомен подижу отац мијаило брат вукоман и андрија

15. Споменик Милети Пешићу, војнику из Медовина, 1904. година, 103 x 30 x 12 см. Пешчар, плоча. На западној страни споменика, у издубљеној ниши, изнад које је урезан крст, уоквирен латоровим гранама, уписан је текст. Источна страна споменика није обрађена.

Текст на западној страни:

спомен милете пешића из медовина вој(н)ика ста(лн)ог кадра...⁹² пионерске чете који је рођен 10.априла 1882.г. а утопио се 28.јуна 1904.год. у великој морави у ћуприји.овај спомен подиже му брат петар са браћом.

16. Споменик Антонију Јелићу из Ерчега, 1876. година, 127 x 36 x 31 см. Пешчар, типа квадра. На јужној страни споменика урезан је лик покојника са нешто пластичнијом представом главе. Лева рука је опуштена низ тело и придржава канију, а у десној је сабља, подигнута увис. Ратник је у војничком оделу, са шајкачом на глави. Северна страна споменика није обрађена (празна је), а на западној и источној, у припремљеној ниши, урезани су текст и два крста.

Текст на западној страни:

Овај билиг показује антонија јелића из ерчега бивши поднаредника пешачког. који је 3. годин у београду Књаза и отачество своје усрдно и верно одслужио затим постављеног за водника треће Чете баталиона моравичког Ужичке Бригаде прве К кл(а)се кој у 25. год.

Текст на источној страни:

живота у најлепшем цвету младости своје за Славу и слободу и независност србије јуначки борећи се против турака погине у бор-

би на Калипољу 24. јуниа 1876. год бог даму Душу Прости. Овај вјечни споменик подигоше му браћа његова: филип и радош

17. Споменик Ђорђу Главинићу из Рокаца, 1916. година, 180 x 38 x 20 см. Пешчар, стела. На западној страни споменика урезана је представа Ђорђа Главинића, жандармеријског наредника, у униформи, са припасаном сабљом. Видни су трагови црне, плаве, црвене и беле боје. На источној страни споменика, у ниши, урезан је текст. Ниша је оперважена биљном лозом, а изнад је урезан крст у комбинацији са биљним мотивом. Текст се наставља на јужној и северној страни споменика, допуњен урезаним саксијама са цвећем. По својој величини овај споменик је највећи у групи.

Текст на источној страни споменика:

Спомен ЂОРЂА Главинића из села рокци који поживи 29 год а испусти своју намучену душу после тешких мука и напора у минулим ратовима а нарочито кроз албанију прешавшије достига је до острва вида и ту је као жандарм. наредник при Дунав. дивизије I^{ог} позива разболе се и испусти своју душу 14. марта 1916 год.

Текст на северној страни:

на острву виду борећи се за отаџбину ди су прекобројним ратницима кости остале и он са њима остави оца браћу да вечито тугују зањиме који субили растурени на 4 стране, не доживе да види ослобођење и уједињење СХС зашто је се и борио

Текст на јужној страни:

Ђорђе бијо веран храбар војник а грађанству частанграђанин стога му из почасти и заслуге подигоше овај спомен отац периша браћа Лука жанд. поручник Станимир каф. и Јездимир. и кличемо слава му

18. Споменик Светозару Ђорђевићу из Рокаца, 1915. година, 126 x 31 x 15,5 см. Пешчар, стела. На западној страни споменика, у издубљеној ниши, урезан је текст. Ниша је оперважена уклесаном биљном лозом. Изнад нише је крст, уоквирен цветном лозом. Источна страна споменика је празна. На северној страни споменика је представа вазе са лозом и голубом, који зобље грожђе, док је на јужној страни завршетак текста.

Текст на западној страни:

Спомен Светозара Ђорђевића из рокци, који поживи 45 г. а умро на дубу као војни обвезник III^{ог} позива 24. априла 1915. г. Бог даму душу прости. Спомен му

Текст на јужној страни:

сподизжу синови велимир и драгољуб са осталом породицом

НАПОМЕНЕ

1. Поред групе споменика у Рокцима, у селу Братљеву, крај пута, налази се већа група крајпуташа, 12 споменика, посвећена ратницима првог светског рата, која ће бити предмет нашег каснијег истраживања. Нешто мања група налазила се у Кушићима, али је проширивањем пута и изградњом туристичких објеката поремећена и уништена. Сем групних крајпуташа, на овом подручју сусрећу се и појединачни споменици, посвећени изгинулим ратницима у јаворском, бугарском и првом светском рату.

2. Место Палибрчки гроб названо је по хајдуку Тому Палибрку, кога су Турци ухватили и обесили о храст. Место где је Палибрк сахрањен, народ је назвао Палибрчки гроб. После јаворског рата 1876. године, мештани околних села су у непосредној близини Палибрчког гроба подигли око 20 споменика својим изгинулим ратницима. Ти споменици били су од мермера у облику крста или плочасти са крстом на врху и од камена „тоциљака“ облика квадрата. По казивању мештанина Драгутина Главинића, сви ти споменици су уништени и развучени између два рата. После првог светског рата традиција је настављена и на истом месту подигнути су ови крајпуташа, који су до данас сачувани.

3. Ш. Кулишић, Српски митолошки речник, Београд, 1970, стр. 114.

4. М. Wenzel, О неким симболима на далматинским стећцима, Прилози повијести умјетности у Далмацији, 14, Сплит, 1962, стр. 93.

5. Др М. Драшкић, Крајпуташа околине Краљева, Београд, 1967, стр. 57.

6. Др М. Драшкић, н. д., стр. 57.

7. Радојко Николић, Камена књига предака, Београд, 1979, стр. 138.

LES MONUMENTS FUNÉRAIRES DE PALIBRŔKI GROB PRÈS DU
VILLAGE DE ROKCI

Dans la région de la ville d'Ivanjica on aperçoit souvent, au bord des routes ou aux carrefours, de nombreux monuments funéraires, isolés ou en groupes, qui furent élevés à la mémoire des combattants tués pendant les guerres de 1876—1878, de 1913 et de 1914—1918. Un ensemble à part est constitué par 18 monuments de ce genre, groupés près de Rokci, village situé au sud-ouest d'Ivanjica, au bord de la route conduisant au village de Kušići; pour plus de précision, il convient d'ajouter qu'il se trouve dans le hameau de Glavinići, le long de l'ancienne route de Ivanjica—Međurečje—Bratljevo—Sjenica, à l'endroit appelé PalibrŔki grob.

Les guerriers, tués ou morts sur les champs de bataille éloignés, ne pouvaient pas être enterrés dans leur pays natal. C'est pourquoi leurs parents les plus proches leur dédiaient, en signe de souvenir, des monuments funéraires qu'ils érigeaient au bord d'une route, à un croisement ou dans la cour d'une église.

Les monuments funéraires de PalibrŔki grob présentent la forme de colonnes quadrangulaires, une sorte de stèles; il n'y en a que deux qui ont la forme de dalles. Ils sont taillés en grès-pierre facile à façonner. Les surfaces larges de ces stèles permettaient aux tailleurs de pierre de donner libre cours à leur imagination et de créer des représentations caractéristiques. Sur ces monuments les portraits des guerriers étaient exécutés selon une technique qui produit l'impression du relief. Les guerriers y sont pétrifiés dans l'attitude de garde-à-vous, le fusil contre la jambe droite, vêtus d'uniformes militaires, couverts de médailles. Sur chacun des monuments les traces de couleurs (bleu, rouge, noir et blanc) montrent qu'ils avaient été peints. On n'y trouve pas la signature du tailleur de pierre à qui l'on doit le monument, sauf sur celui qui fut élevé en 1879 à la mémoire de Milan Spasović: »Écrit et gravé par Mile Popović (de) Sveštica«. Ce sont aussi les épitaphes qui, en plus des valeurs plastiques, les rendent exceptionnels. Pour glorifier les combattants tués dans les guerres, les tailleurs de pierre n'étaient pas économes de paroles, ni leurs parents de plaintes. Les épitaphes sont longues, exhaustives: elles nous apprennent non seulement tout ce qui concerne le défunt, ses vertus, sa vie de guerrier, mais aussi les événements politiques et les changements sociaux de l'époque. Sur chacune des stèles figure l'histoire d'une ou de deux vies. Ces monuments étaient élevés par les parents les plus proches du défunt, loin du lieu de sa mort et de sa tombe, et comme la plupart des familles étaient pauvres, l'inscription funéraire comportait souvent les noms de tous les fils, frères et cousins morts de celui qui faisait dresser le monument au bord d'une route.

Сл. 1. Крајпуташи код Палибрчког гроба
у Рокцима
1. Les monuments funéraires élevés au bord
de la route à Palibrčki Grob, près du vi-
llage de Rokci

Сл. 2. Споменик браће Јелић, западна страна
2. Le monument aux frères Jelić, côté occi-
dental

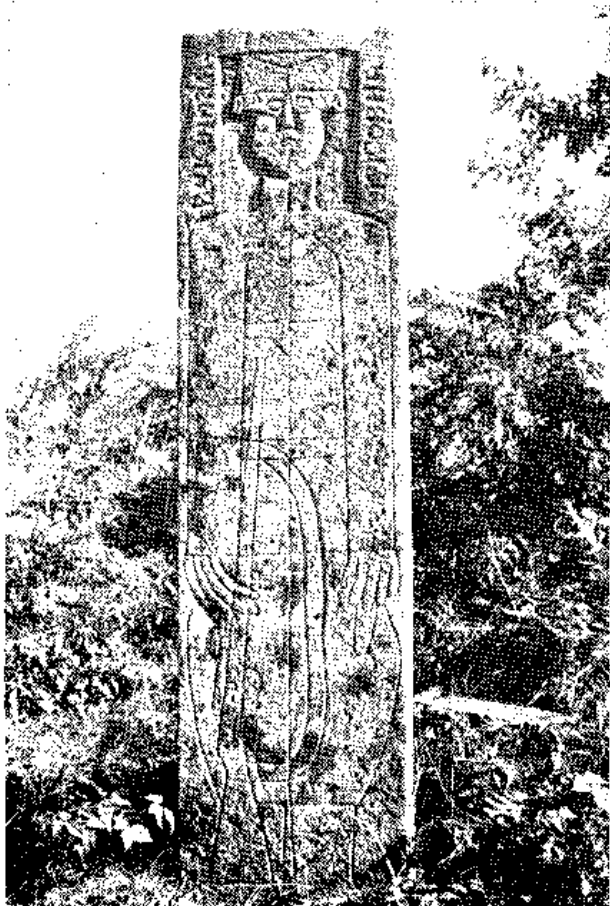

Сл. 4. Споменик браће Јелић, источна страна
4. Le monument aux frères Jelić, côté oriental

Сл. 3. Споменик браће Јелић, детаљ
3. Le monument aux frères Jelić, détail

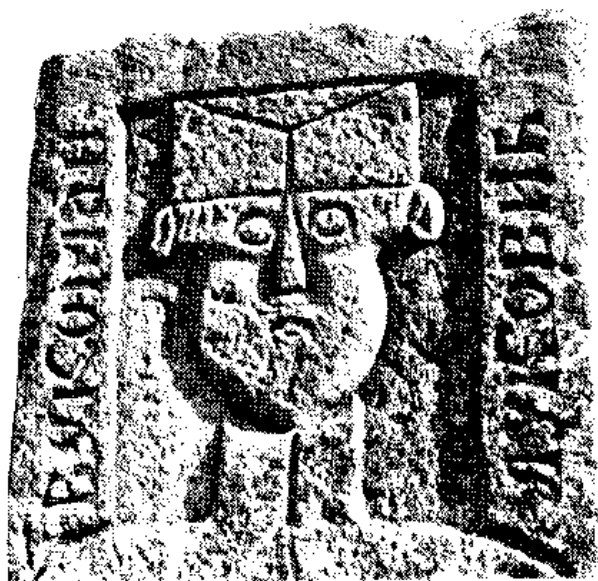

Сл. 5. Споменик Вукомана Луковића, западна страна
5. Le monument à Vukoman Luković, côté occidental

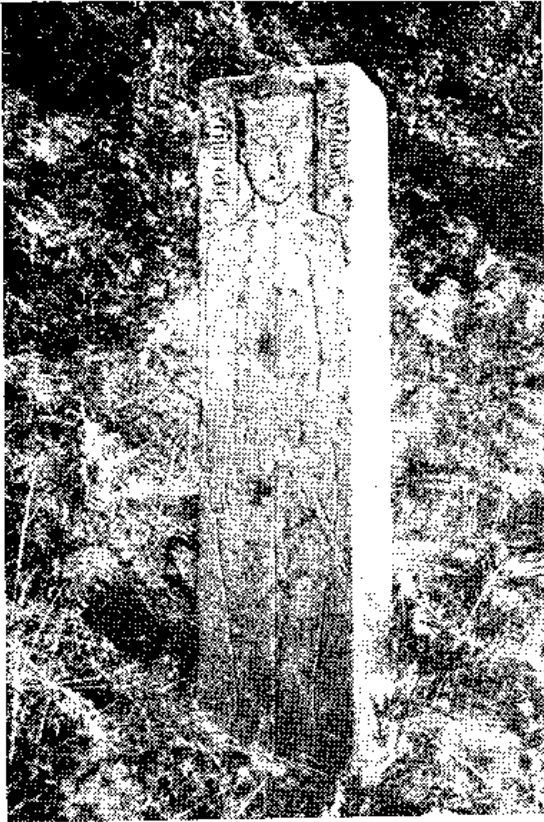
Сл. 7. Споменик Миљка Луковића, детаљ, источна страна
7. Le monument à Miljko Luković, détail, côté oriental

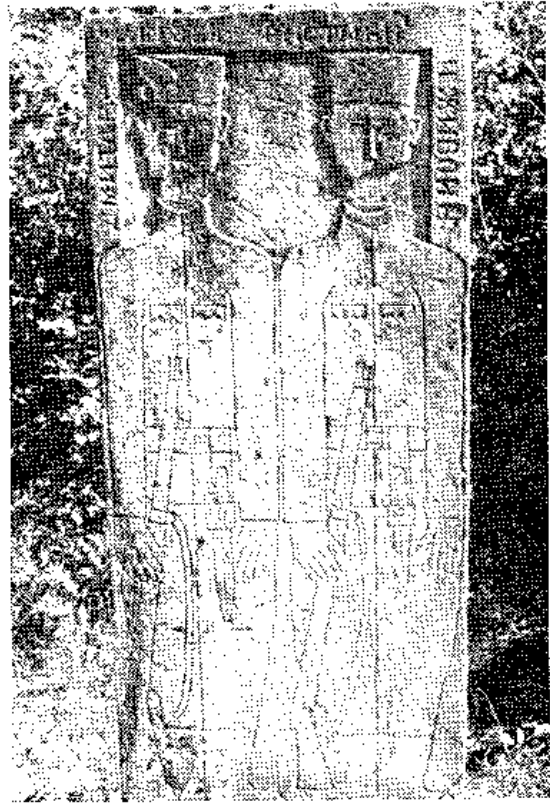
Сл. 6. Споменик Вукомана Луковића, детаљ
6. Le monument à Vukoman Luković, détail

Сл. 8. Споменик браће Луковић, детаљ, јужна страна
8. Le monument aux frères Luković, détail, côté méridional

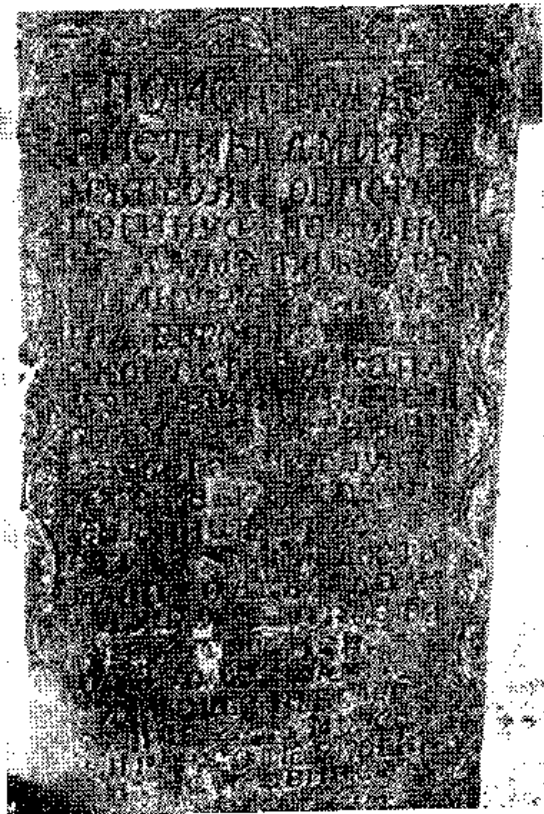
Сл. 9. Споменик Јеремије Радоњића, северна страна
9. Le monument à Jeremija Radonjić, côté septentrional

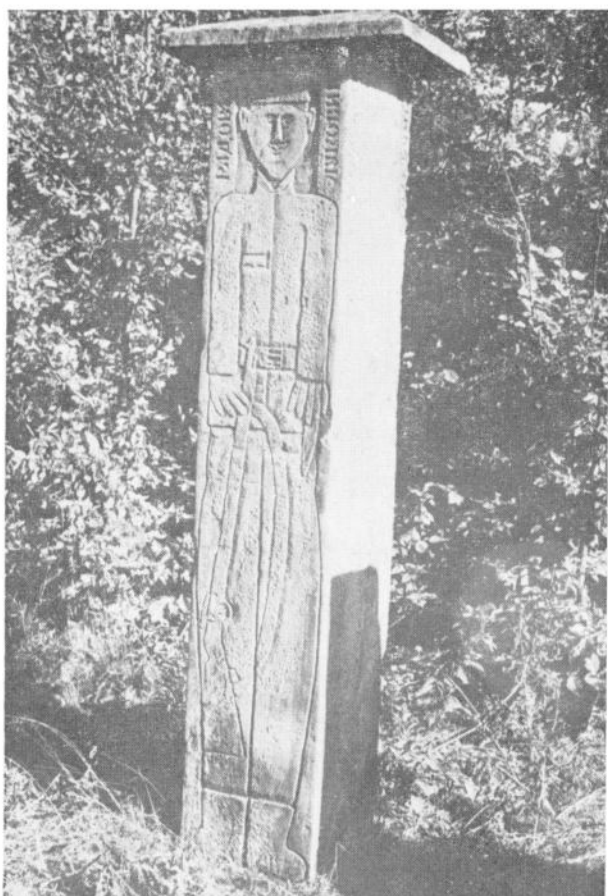
Сл. 11. Споменик браће Ристић, западна страна
11. Le monument aux frères Ristić, côté occidental

Сл. 10. Споменик Јеремије Радоњића, детаљ
10. Le monument à Jeremija Radonjić, détail

Сл. 12. Споменик браће Ристић, источна страна
12. Le monument aux frères Ristić, côté oriental

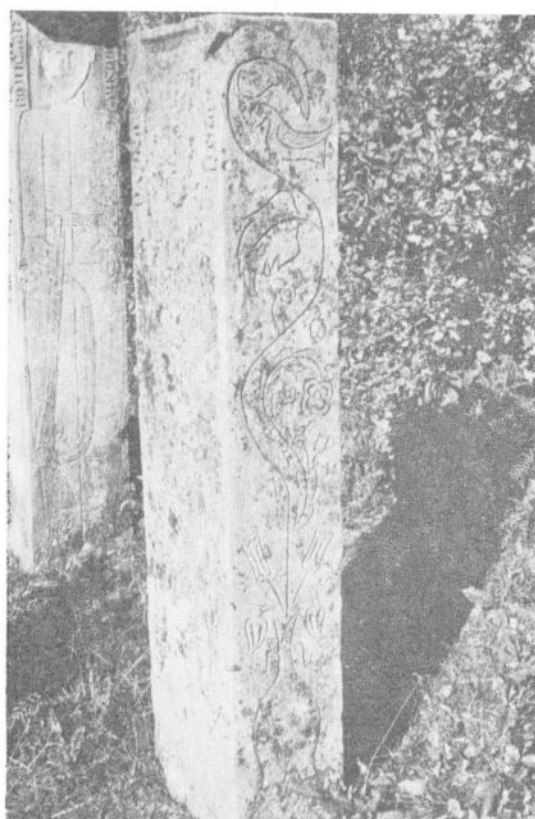
Сл. 13. Споменик Радована Луковића, западна страна
13. Le monument à Radovan Luković, côté occidental

Сл. 15. Споменик Рајка Луковића, западна страна
15. Le monument à Rajko Luković, côté occidental

Сл. 14. Споменик Радована Луковића, детаљ, западна страна
14. Le monument à Radovan Luković, détail, côté occidental

Сл. 16. Споменик Рајка Луковића, јужна страна
16. Le monument à Rajko Luković, côté méridional

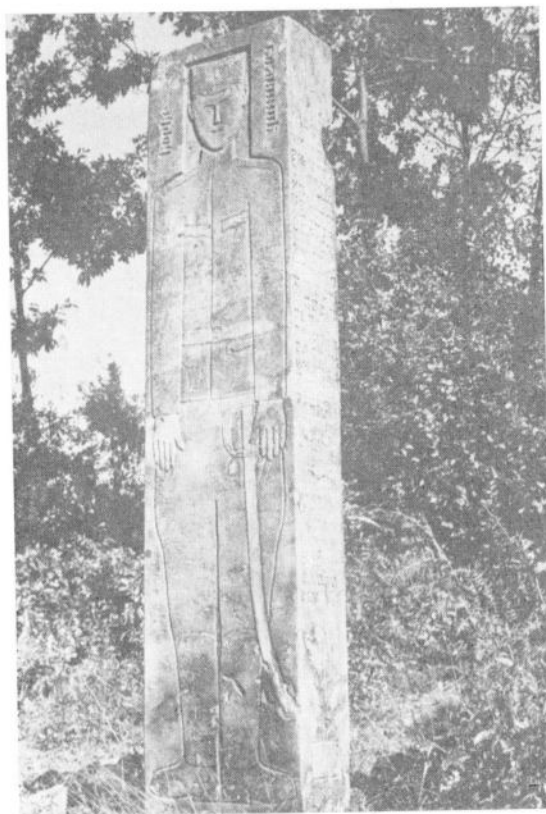
Сл. 17. Споменик Сава Милинковића, јужна страна
17. Le monument à Savo Milinković, côté méridional

Сл. 19. Споменик Божа Ј. Јовановића, детаљ, западна страна
19. Le monument à Božo J. Jovanović, détail, côté occidental

Сл. 18. Споменик Сава Милинковића, детаљ, јужна страна
18. Le monument à Savo Milinković, détail, côté méridional

Сл. 20. Споменик Ђорђа Главинића, западна страна
20. Le monument à Đorđe Glavinić, côté occidental

Сл. 21. Споменик каплара Милана Спасовића,
западна страна
21. Le monument au caporal Milan Spasović,
côté occidental

Сл. 23. Споменик каплара Милана Спасовића,
јужна страна
23. Le monument au caporal Milan Spasović,
côté méridional

Сл. 22. Споменик каплара Милана Спасовића,
источна страна
22. Le monument au caporal Milan Spasović,
côté oriental

Сл. 24. Споменик водника Антонија Јелића,
јужна страна
24. Le monument au caporal-chef Antonije Jelić,
côté méridional